

Sorun Çözme Kabiliyeti Yükselir mi?

M.Tınaz Titiz

Önce birkaç tanım!

“Sorun”, *istenmeyen* bir duruma yol açan nedenlerin ve/ya *istendik* bir durum karşısındaki engellerin oluşturduğu *durum* olarak tanımlanabilir.

Kişiler ve/ya onların -çeşitli anahtarlarla göre- bir araya gelmiş topluluklarının karşılaşılabildikleri çeşitli rahatsız edicilik derecesindeki *durumları*, daha az rahatsız edici başka *durumlara* çevirebilme kabiliyetine ise *Sorun Çözme Kabiliyeti* (*SÇK* veya kısaca *ÇK*) denilebilir.

Bu iki tanımdan hemen anlaşılacağı gibi gerek sorunlar gerek ÇK son derece geniş bir alana yayılmıştır.

Bir aracın patlayan lastiği onun sürücüsü için bir “sorun”, patlak lastiği onarabilme becerisi ise bu özel konudaki “ÇK”dir. Aynı kişinin, çocuğunun derslerindeki başarısızlığı bir diğer –araç lastiğine göre biraz daha güç- “sorun”, tekrar başarılı olmasını sağlaması ise bu konudaki “ÇK”dir.

Böylece giderek, daha güç sorunlara doğru ilerlenir ve her bir sorun alanındaki ÇK bir kenara not edilirse, sonuçta iki küme ortaya çıkacaktır: “*Sorun Kümesi*” ve “*ÇK Kümesi*”. Kuşkusuz her ikisi de sanal birer kümedir, ama söz konusu kişinin yaşamında birinci derecede belirleyici etkileri vardır.

Söz konusu kişi sorunlarını çözerken çeşitli araçlar kullanabilir. Bunlara da *Sorun Çözme Araçları* (ÇA) ya da biraz daha anlaşılır bir benzetmeyle “*ÇA Dağarcığı*” denilebilir. Yine kolayca tahmin edilebileceği gibi her kişinin ÇA, o kişiye özgüdür. Bir başka kişiyle benzer araçları içerebilir ama tıpatıp aynı olması beklenmemelidir.

Bu noktada ilginç iki özellik söz konusudur:

1. Kişilerin tek tek ÇA dağarcıklarının birer imzası sayılabilecek ayırıcı özellikleri vardır. *Kaba kuvvet, akılcılık, dini inaçlar, bir başkasının yardımını aramak, yasa dışılık, dogmalar, sevecenlik* vb özellikler dağarcığa rengini verebilir.
2. Kişilerden oluşan kesimler, kurumlar ve nihayet toplum bütünü de *bileşik bir ÇA dağarcığı* olduğu düşünülebilir ve bu bileşik dağarcığa da renk veren hakim araçlar vardır. *Cepheleler* (*Vatan Cephesi, Milliyetçi Cepheleler*), *darbeler, kurtarıcı aramak, övünmek, ya / ya da yaklaşımı* (*either / or*) birer hakim renk örneğidir.

Yukarıda anılan ve gerek bireyler gerekse onlardan oluşan kesimler, kurumlar ve toplum için söz konusu olabilecek Sorun Kümeleri'nin güçlük düzeyleri ile, bunlara karşılık gelen ÇK'nin etkililik düzeyleri karşılaştırılırsa şu olası durumlar ortaya çıkabilecektir:

- ÇA Kümesi'nin etkililiği Sorunlar Kümesi'nin güçlüğüne yakın veya yüksek ise, kişi veya toplum karşılaştığı sorunların genellikle üstesinden gelir ve dahası, ÇA dağarcığındaki araçlar kullanıldığı için daha da gelişirler. Bu durumda kişi veya toplumun ÇK giderek artar.
- ÇA Kümesi'nin etkililiği Sorunlar Kümesi'nin güçlüğünden daha düşükse, bu defa şu sonuçlar beklenmelidir:
  1. Kişi, kesim, kurum veya toplum, karşılaştığı sorunları çözemez; her çözemediği sorun yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açar. (<http://www.tinaztitiz.com/yazi.php?id=237> adresindeki *Sorun Kimyası* yazısında anılan *üçüncü kanun*, çözülmeyen hiçbir sorunun öylece kalmayacağını, yeni sorun bileşikleri üretmeye devam edeceğini ileri sürüyor.)
  2. ÇA dağarcığı içinde bulunabilen etkili araçlar kullanılamadığı için zayıflar, bu ise giderek ÇK'nin zayıflamasına, kullanılan etkisiz araçların ise tahribatının artmasına yol açar. Buradan bir dizi başka sonuç ortaya çıkar. Şöyle ki:
    - a. Evvelce rahatsızlık yaratmayan ve çözülebilen sorunlar bu defa çözülememeye başlar,
    - b. Kişi veya toplumun, sorunlarını çözeceğine güveni azalır ve kısa vadede etkili gibi görünen, uzun vadede ise tahripkar ÇA'na yönelir,
    - c. Kişi veya toplumun çevresindeki iç ve dış rakipler bu zayıflamayı fırsat olarak kullanır ve –doğal seçim yasalarının bir sonucu olarak- ÇK'ni daha da zayıflatabilecek, ama tam da öldürmeyecek manipülasyonlara girişirler. Bunu kesinlikle “*hiyanet*”, “*vefasızlık*”, “*düşmanlık*” vb sıfatlarla nitelemek doğru olmayıp doğa kuralının sosyal alandaki birer uzantısıdır.

ÇK oluşumunda başlangıç koşullarının rolü!

Karşılıklı etkileşim halinde, çoğu pozitif geri besleme içeren döngüler içindeki bu olgular açısından iki soru akla geliyor:

Soru 1) Canlıların birçok davranışı yaşama başlangıç anlarındaki verilerle (genetik miras) ilgiliyse, ÇK de benzer biçimde *Başlangıç Şartları* denilebilecek koşullarla mı işlemeye başlar? Canlılardaki doğum anı, ÇK açısından kişi ve toplumlarda hangi anlara karşılık gelir ve bu koşullar ne kadar etkilidir?

Örneğin, en azından birkaç yüzyıllık geçmişi bulunan toplumumuzun ÇK, Osmanlı kültürünün –ÇK açısından önem taşıyan- iki kültür ögesi tarafından etkilenmiştir. Başlangıç Şartları'nı oluşturan öğelerden birisi *dogma (ezber, sorgulanamazlık)*, diğeri ise *biat (sivil itaat)* başat olduğu sosyal yaşamdır.

Soru 2) Başlangıç Şartları değiştirilemediğine göre, acaba daha sonra yapılabilecekler yoluyla ÇK'nin yükseltilmesi mümkün müdür, nasıl?

Cumhuriyetin ilanı ile Başlangıç Şartları'nın eş zamanlı olarak değişmesi beklenemezdi; ama değişim yönünde bir ivmelenme de meydana gelmiştir. Acaba bu ivmelenme ve devam süresi, Başlangıç Şartları'nın etkilerinin ortadan kalkması için yeterli olmuş mudur?

Bu sorunun cevabını net olarak biliyoruz ki, kesinlikle yeterli olamamıştır. Küçük yaşlarda –dini ya da laik okullarda- anlamını bilmesine imkan olmayan ezberlerle toplumsal yaşama başlayan çocuklarımızın erişkinliklerinde bu ezberleri sorgulayabilmelerine imkan var mıdır?

Bu basit yaklaşımdan çıkarılabilecek önemli bir sonuç vardır: Eğer bireyler ve toplumun ÇK yükselebilecek ise, bu ancak “ezber” denilen *sorgulamama* alışkanlığının tahripkarlığının idrak edilmesi ve akla gelebilecek tüm yargılarımızın sorgulanıp, giderek genişleyen bir ortak anlayış tabanı yoluyla mümkün olabilir.

Rekabet ettiğimiz insanlık ailesi üyeleriyle muasır medeniyet yarışına 2-0 yenik başladığımız bellidir; ama yenilmek de bir kader olamaz. Eğer belirli bir etki eşliğini aşabilecek sayıdaki insan bu kavramların farkına varırsa pekala bu sorunun üstesinden gelinebilir.

Mevcut durumda böyle bir işaret yoktur. Onlarca radyo, TV, basılı ve internet iletişim aracına, yüzlerce yazar-çizere rağmen 1 kişi (yazıyla bir kişi), *sorgulanamazlık (ezber)* denilen illetin ne olduğu, nelere yol açtığını yazmamakta, konuşmamaktadır.

Soru sormanın sorun çözmekte ne denli önemli olduğu biliniyor. Soru sormak ise ancak, dogmalarının üstesinden gelebilen, ezberi bulunmayan insanlarca yapılabilir.

Peşpeşe sıraladığı –ve çoğu da sorgulanmamış- yargılarından ürettiği kişisel fantezilerini boyuna benimsetmeye, öğretmeye, dayatmaya çalışan insanlarımızdan, özellikle de aydınlarımızdan çok şey mi bekliyoruz?

Sivil, askeri, siyasal tüm kurumlarımız, tehdit değerlendirmelerinin birinci sırasında sorgulanamazlık ve ÇK yetmezliğini almalıdırlar. ÇK yetmezliği ile yaşamını devam ettirebilmiş toplum görülmemiştir.

Peki ezber (sorgulamama alışkanlığı, sorgulanamazlık) açısından farkındalık ne durumda?

Bu bağlamda bugüne kadarki deneyimlerimizin sonuçlarını birkaç başlıkla gruplamak gerekirse:

1. Eğitim sınıfının *öğretmen, idareci, eğitim bilimleri dalındaki akademisyenler ile* bu sınıf dışındaki *öğrenci velilerinin* neredeyse %95 gibi bir çoğunluğu, *ezber* kavramının zaman içinde kazandığı “bellemek” (*memorize*) anlamı ile, gerçek anlamı olan “sorgulanamazlık” (*unquestionability*) arasındaki derin farkla ilgilenmemekte; bir bölümü ise ilgilenmekte ama bunun ne gibi artçı etkileri olabileceği konusunda endişe göstermemektedir.

Nitekim, <http://www.beyaznokta.org.tr/oku.php?id=67> adresinde bulunan ve sorgulanamazlığı reddeden Öğrenme Bildirgesini 2008 başından 2014 Ağustos ayına kadar 700,00 dolayındaki eğitim sınıfı içinden ancak 466 kişi imzalamıştır.

Çoğunluk, ezber kavramının *şii ezberlemek, yabancı dilde sözcük ezberlemek* bağlamındaki “bellekte tutmak” kullanımı ile ilgilenmekte olup, dolayısıyla da *ezbersiz eğitim* olamayacağı ezberine bağlıdırlar. Bu bir aydın aymazlığı değilse nedir?

Bu konuda en az direnç öğrencilerden gelse de, sayıları giderek artan eleme sınavlarında başarı kazanmanın ancak sorgulamadan bellek ile mümkün olduğuna inanmış / inandırılmışlardır.

2. Toplum sorunları ve onların ardışık kökleri ile ilgilenenler arasında, slogan düzeyinde kullanılagelen “*meseleleri sorgulamak*”, “*soran sorgulayan bir eğitim*” gibi kalıplar ise içleri doldurulmamış olduğu için kimsede bir işlevsel düşünceyi harekete geçiremiyor.
3. Uzun bir geçmişe (muhtemelen yüzyıllar) sahip *sorgulamadan kabul etme* (bir çeşit *sivil itaat*) kültürüne sahip toplumumuzda, sorgulanamazlık mücadelesinde pek de öngörülmeleyen bir sorun, sorgulama’nın önemini ortaya atılmasını takiben bu becerinin yeteri hızda benimsenip gerçekleştirilememesi olmuştur.

Bu becerinin gelişmesine bir katkı olmak üzere, <http://www.ezberkaliplarinisorgula.com/> adresindeki web sitesi geliştirilmiş ve <http://www.ezberkaliplarinisorgula.com/kalıplar/> listesindeki sorgulamalar, birkaç on sayıda kişi tarafından yapılmıştır. Dikkat edilebileceği gibi, kimi sorgulamalar, herhangi bir yeni bakış açısı ortaya çıkarabilecek nitelikte değildir.

4. Bu adımı takiben bir deneme de, Türkiye’nin seçkin üniversitelerinin ilk birkaçında yer alan bir üniversitenin bilgisayar ve elektronik bölümündeki 500 kadar öğrenciden, kendi seçebilecekleri yaygın ve yerleşik birer kalıbı sorgulamak üzere ikişer soru üretmeleri ve bu soruları cevaplayarak ortaya hangi yeni bakış açılarının çıkarabileceğini göstermeleri istenilmiştir.

Gelen sorgulama örnekleri içinde yarıya yakını “nisbeten iyi” olarak değerlendirebilse de, alt katmanlardaki iki sorun dikkati çekmiştir. Bunlar:

- (1) Üretilen “yaygın ve yerleşik” kalıp bulmaktaki sorunlar nedeniyle hiç de yaygın ve/ya yerleşik olmayan rastgele (zorlama) kalıplar seçilmiş,
- (2) Seçilen kalıplar hakkında sorulan sorular, [doğru \(yol açıcı\)](#) nitelikten genellikle uzak olmuştur.

Bunun üzerine yaygın ve yerleşik kalıplar ile, bunlar üzerinde sorulabilecek “*yeni bakış açıları tetikleyebilen*” sorular konusuna eğilinmiştir. Bu bağlamda:

Önce bir soru..

İnsanlar ve içinde yer aldıkları çeşitli kurumların: (a) Düşüncelerinin çeşitli “kalıp”lardan oluştuğu, (b) Çevrelerini bu kalıpların optiğinde değerlendirdikleri, (c) O kalıpların değişmez tek doğrular olmayıp sorgulanabilecekleri ve (d) Bu durumda yepyeni bakış açılarının ortaya çıkabileceği biliniyor.

Buna göre, sorgulamanın, sorunların daha iyi anlaşılıp çözülmesini kolaylaştıracağı acaba nasıl gösterilebilir ve yaşamlarda ne gibi değişiklikler olabileceği somut örnekler haline getirilebilir?

Çok basit, ama çok da önemli.

Bu yolla, toplumumuzda pek yaygın olan “**tek doğuru**” düşünme biçiminin, “**sorgulamaya dayalı**” düşünme biçimine, yani *nedensel (rational) ve eleştirel (critical) düşünme*’ye evrilebileceği, bu düşünme biçiminin yaygınlaşması halinde ise söz konusu evrim sürecinin daha makul bir süre içinde gerçekleşebileceği ümit edilebilir. Bu ise ancak, aynı anda birçok kişi ve kurumun bu yolda çaba harcamasıyla gerçekleşebilir.

Şu yolla olabilir mi?

Kalıpların *soyut bir bağlam* içinde ele alınması, onların “**niçin**” sorgulanmaları gerektiğini ve de “**nasıl**” sorgulanabileceklerini güçleştirebilir. Bunun yerine, kalıplar *somut bağlamlar içinde* ele alınsa acaba sorgulanmalarına daha uygun bir ortam yaratılabilir mi?

Aşağıda, çeşitli *somut bağlam örnekleri* ve her bir bağlam içinde birkaç *yerleşik kalıp örneği* verilmiştir. Öncelikle istenilen, bu tür kalıpların çeşitlendirilmesidir.

Böylelikle, çeşitli sorunların nedenleri içinde kalıpların yeri vurgulanmış olacak ve bir sonraki adımda, hangi koşullar içinde geçerli oldukları ve o koşullar dışında neler olabileceği sorgulanabilecektir. İşte bazı somut bağlamlar ve kalıp örnekleri!

Somut Sorun Alanları	Yerleşik Kalıplar (birkaç örnek)
Namus nedeniyle işlenen suçlar	<ul style="list-style-type: none"> • Kadının namusu erkekte daha önemlidir. • Kadının namusu cinsellik kökenlidir. • Namus –anlamı konusunda uzlaşmazlık olsa da- uğrunda ölmeye değer.
Ezber dayalı dersler	<ul style="list-style-type: none"> • Sorgulama ve yaratıcılık her derse uygulanamaz. • Somut yaşam bütünlükleri türlerine göre bölünerek (<i>ayrı öğretmenlerce öğretilen</i>) ayrı dersler haline getirilir. • Ezber daha çok sosyal bilgilerde ve din eğitiminde olur; fen derslerinde olmaz. • Ünlü özel okullarda ezber yoktur.

Okul kıyafetlerinde tek tip	<ul style="list-style-type: none"> • Serbest kıyafet başıbozukluk getirir. • Tek tip kıyafet otoriter rejimlere özgüdür.
İşsizlik	<ul style="list-style-type: none"> • İşsizlik yatırımlarla önlenir. • Devletin görevi iş yaratmak, iş sahaları açmaktır.
Kadına şiddet	<ul style="list-style-type: none"> • Cezalar artarsa şiddet azalır. • Kadına şiddetin sorumlusu erkeklerdir.
Cinsellik temelli suçlar	<ul style="list-style-type: none"> • Kadınlar tahrik etmese erkekler saldırmaz. • Cinsel kavramların uluorta söylenmeleri ayıptır. • Cinsel bekaret (bkz. Zihinsel Bekaret http://bit.ly/UfuyJ9) bir kızın namusudur.
Cari açık	<ul style="list-style-type: none"> • Enerji ithalatı cari açığın başlıca nedenidir.
İhracat	<ul style="list-style-type: none"> • 2023'te \$500 milyar ihracat hedefi
Kadın-erkek eşitsizliği	<ul style="list-style-type: none"> • Kadına pozitif ayrımcılıkla eşitlik sağlanmalıdır. • Kadın, erkeğe eşit olamaz; iki kadının şahitliği ancak bir erkeğinkine denktir.
Siyasette üslup sorunları	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasiler düzgün dil kullanırlarsa halk da onları örnek alır.
Geçim zorluğu	<ul style="list-style-type: none"> • Geçim zorluklarının nedeni yetersiz gelirdir. • Geçim zorluğunun nedeni hesabını bilmemektir.
Hızlı nüfus artışı	<ul style="list-style-type: none"> • Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için çoğalması gerekir. • Yüksek nüfus artış hızı, bir toplumun çöküş nedenidir.
Kültürel yozlaşma	<ul style="list-style-type: none"> • Yozlaşma, milli-manevi değerlerden uzaklaşıp Batı'yı taklitten kaynaklanıyor. • Yozlaşma, Batı'lı değerlerden uzaklaşıp bizi geri bırakan değerlere geri dönüşten kaynaklanıyor.
(Diğer)	(Hemen her alanın kendine özgü ve çoğu zaman karşıtılı biçimde kalıpları bulunuyor)

Siz de arzu ederseniz, <http://wp.me/P2t6mi-1A9> adresindeki yazının altındaki boş forma istediğiniz kadar yazabilirsiniz.

Büyük olasılıkla bugünkü, ama en azından gelecekteki kuşaklara önemli etkileri olabilecek bu alandaki katkılar, tahmin edilebilecek olandan daha büyüktür. Bu yaklaşımın başta gençler olmak üzere aydın kesimimiz arasında yaygınlaşması halinde sadece sorgulama değil, paralel olarak kavramların tanımlanması, kısa ifade becerisi gibi etkilerinin de olacağı beklenmelidir.

Sözün özü şudur: Günümüz aydını şikayetçidir; hangi dünya görüşüne sahip olursa olsun sorunlardan yakınmaktadır. Bu yakınmaların büyük bir toplumsal enerjiyi heba ettiği düşünülürse, sorgulama becerisinin bu enerjiyi yararlı eylem yollarına kanalize etmesi mümkündür. Bunun için, sorgulama kavramının ve bu basit tekniğinin virütik biçimde yaygınlaşmasını sağlamak yeterli olabilir. Yeni yasa, büyük fonlar, devrimler vs gerekmiyor. Birazcık sağduyu yetecektir!

21 Ağustos 2014